Jevgenyij Popov: A SZAMIZDAT EMLÉKÉRE

Ó, SZAMIZDAT, SZAMIZDAT! A szó, amelyet fordítás nélkül átvettek idegen nyelvek, csakúgy, mint a SZPUTNYIKot, a GULAGot, a PERESZTROJKÁt. Mint görbe tükörben visszaverõdik benne az egész szovjetizmus a maga idióta zsargonjával, totalitárius rövidítéseivel -- s egyben logikus betetõzése is, utolsó láncszeme is annak az ideológiai béklyónak, amely több mint hetven éven át gúzsba kötötte az orosz írókat és olvasókat. GOSZIZDAT (ÁLLKIADÓ) volt az állami kiadó rövidítése, POLITIZDAT (POLITKIADÓ) a politikai irodalomra szakosodott kiadóké, s bizony volt még katonai kiadó VOJENIZDAT (KATKIADÓ) fedõnéven, szakszervezeti PROFIZDAT jelöléssel, létezett SZOVHOZ, KOLHOZ, CCCP... Bocsáss meg, Uram! Megnyomorítottuk az orosz nyelvet, súlyosan beteggé tettük.

Él viszont egy apró, de bátor nép Nepál keleti szegletében, akiket serpáknak hívnak. A serpák kísérik a hegymászókat, akik arra vágynak, hogy meghódítsák az Everestet, a világ legmagasabb csúcsát, ám a hódítókat a serpák gyakran a saját vállukon kénytelenek vinni, mint az apró gyerekeket. Néha elgondolkodom a serpákon. Kik is õk? Használnak-e segédeszközöket, hogy megkönnyítsék a törékeny vállaikra nehezedõ terhek cipelését? Vidámak, vagy néha depressziós rohamok gyötrik õket? Van-e jövõjük?

Feltételezem, hogy azokban az országokban, amelyek nem ízlelték meg a totalitarizmus gyönyöreit, a SZAMIZDAT iránti érdeklõdés hasonlatos az én serpák iránti érdeklõdésemhez. Semmiféle gyakorlati haszna nincs, de a nyugati értelmiségiek lelkének fényesebbik részét kitölti, ami önmagában véve helyénvaló és Istennek tetszõ magatartás. Sokan úgy tartják, hogy a SZAMIZDAT terminusa önmagától jött létre, ahogyan önmagától keletkezett a víz, a föld vagy a tetû. Ez tévedés. Élt ugyanis Moszkvában egy költõ, Nyikolaj Glazkov. A mozit kedvelõk ismerhetik Tarkovszkij Andrej Rubljov címû filmjébõl, ahol a metaforikus levegõúszót alakítja, ki a középkori Oroszországban megpróbált összetákolni egy léggömböt. "Röpülök! Röpülök!" - kiabálta boldogan, majd szédítõ sebességgel belezuhant a piszkos mocsárba.

És Glazkov, akit az el nem ismert zseni híre övezett, nõs, épp õ találta fel az ötvenes évek végén a SZAMIZDAT szót. Õ volt az, aki miután közlésüktõl több szerkesztõség elzárkózott, saját verseit vékony kötetekbe fûzte, a borítójukra ráírta a hivataloskodás paródiájaként, hogy SZAMIZDAT (ÖNKIADÓ), s ettõl kezdve ez a terminus szolgált arra, hogy megnevezzék a cenzúrától mentes, szabad irodalmat, ezt a legújabb kori történelemben teljességgel szokatlan -- magánjellegû, de egyben tömegszerû -- jelenséget, a szövegek sajátos elõállítási, terjesztési és fogyasztási módját.

Jómagam az ötvenes évek végén iskolásfiú voltam Szibériában. Diáktársaimmal elhatároztuk, hogy létrehozunk egy irodalmi folyóiratot -- annál is inkább, mivel a tömegkommunikációs szervek egymás szavába vágva bizonygatták, hogy hazánkban egyszer s mindenkorra végeztek a sztálinizmus szörnyûségeivel, eljövend egy új kor, amelynek végén "a szovjet emberek jelenlegi nemzedéke a kommunizmusban fog már élni". Miután összeszedtem saját verseimet és elbeszéléseimet, és a többiekével együtt 16 példányban írógépen átmásoltam a szövegeket, majd feldíszítettem nyugati festõk képeinek reprodukcióival, és végül elláttam egy mottóval a fõvárosi költõ, Jevgenyij Jevtusenko "Frissességet, frissességet, frissességet szomjúhozom" címû versébõl, szétosztottuk barátainknak és ismerõseinknek a folyóiratot, és

vártuk a dicsõséget. A dicsõség nem azonnal jött meg, hanem a harmadik és (sajnos), utolsó szám után. A városban beszélni kezdtek rólunk. Összehívták a Komszomol városi bizottságának értekezletét, ahol velünk -- szinte még gyerekekkel -- közölték, hogy a folyóiratunk maga az ideológiai felforgatás, amely az ellenség, az amerikai imperializmus kezére játszik. A fõszerkesztõt kirúgták a fõiskoláról, engem, a helyettesét a Komszomolból, amelynek egyébként sohasem voltam a tagja, de errõl a harc hevében megfeledkeztek az ideológiai tisztaság bajnokai. A legfõbb vádpont egy Borisz Paszternak verseirõl szóló cikk volt, hiszen nem sokkal elõtte a szovjet sajtóban hisztérikus kampány zajlott le annak kapcsán, hogy õ, a Doktor Zsivágo címû regény szerzõje Nobel-díjat kapott.

Cenzúrázatlan irodalom mindig is létezett Oroszországban. Elegendõ felidézni azokat a kéziratban keringõ mûveket, amelyeket Csaadajev, a filozófus írt, vagy pedig Puskin és Lermontov erotikus verseit, Ragyiscsev antifeudális mûvét, az Utazás Pétervárról Moszkvába címû regényt - a 19. századból. Vagy visszaemlékezni a 17. századra, amikor Avvakum esperes, ez a lázadó egyházfi írásaiban leleplezte a hivatalos egyházat és kormányzatot. Vagy még mélyebbre merülve a Léthé vizeibe, utalni a csepurágó-komikusok szövegeire, akik évszázadokkal megelõzték mind az abszurd költészetet, mind a "fekete humor" mûfaját, mind pedig a "szexuális forradalmat", ám én állítom, hogy a SZAMIZDATnak egyedül a totalitarizmus, ez a nemtelen, durva szörnyeteg az apja és az anyja egyszemélyben.

Merthogy alig dördült el a legendás Auróra cirkáló lövése, jelt adva a 17-es esztendõ bolsevik puccsának megkezdésére, az új kormány máris kiadta a Dekrétumot a sajtóról, amely ismét bevezette a monarchia bukása után egyszer már megszüntetett cenzúrát.

Azzal megkezdõdött a tánc! Jött a publikációk betiltása, folyóiratok, újságok megszüntetése, még ha azokat olyan lojális személyiségek adták is ki, mint Makszim Gorkij, a bolsevikieknek és magának Leninnek meghitt barátja; jöttek a fizikai megsemmisítések, a letartóztatások, a kultúra kiemelkedõ képviselõinek számûzése az ország határain túlra...

Az irodalomban a totalitarizmus eleven megtestesülése az úgynevezett "szocialista realizmus" dermedt tömbje lett, amelyet úgy hirdettek meg, mint ami a fénysugaras valóság ábrázolásának egyedül helyes módszere, és amelyrõl a mókamesterek menten viccet faragtak. "Mi a szocialista realizmus? - A párt és a kormány iránt érzett hála, amely az Õ számukra is érthetõ formában fejezõdik ki." Érthetõ, hogy ez a fikció a hazánkban 1985 után bekövetkezett változások szeleinek elsõ hathatósabb fuvallatára szétoszlott, s a szocialista realizmus ma csupán az irodalomtörténészeket érdekli, no meg a fogásait parodizáló ifjú modernistákat.

Csakhogy van a dologban valami paradox. Éppen a szocialista realizmusnak ezekben az éveiben, az irtózatos nyomás idején, a rettegés és a terror közepette alkották meg azokat az irodalmi remekmûveket, amelyek ma irodalmunk legfõbb büszkeségei. Mihail Bulgakov Mester és Margaritája, Anna Ahmatova Rekviemje, Andrej Platonov Csevengurja, vagyis az a regény, amely az orosz irodalom számára ugyanolyan jelentõséggel bír, mint az angolszászban James Joyces Ulyssese - mindezeket a rendszer ELLENÉRE írták meg, bár ugye kimondottan mûvészi termékek voltak, amelyek elsõ ránézésre nem érintik a dolgok kialakult rendjét, s mindezek hosszú éveken át pihentek az asztalfiókban, vagy rejtekhelyeken õrizték õket, esetleg a BEAVATOTTAK, azaz a szerzõk legközelebbi barátai és a hozzájuk hasonlatosan

gondolkodók kívülrol megtanulták a szövegeket.

Éles kritikáknak vetették alá Zoscsenkót, Babelt, Pilnyakot, akiknek a mûveit gyakorlatilag kivonták az irodalmi forgalomból. Kéziratos vagy szóbeli volt nemcsak Oszip Mandelstam csaknem egész munkássága, hanem az elsõ orosz-szovjet abszurd szerzõk minden mûve - Vvegyenszkijé, Olejnyikové és Danyiil Harmszé, akinek Jelizaveta Bam címû színdarabja több mint húsz évvel Becket Godot-ra várva címû darabja elõtt született.

A szerzõk közül sokan elpusztultak a sztálini koncentrációs táborokban, de szinte minden, amit csak alkottak, a SZAMIZDAT klasszikus mûvévé vált, mihelyt 1953-ban meghalt a ragyás kommunista istenség, Sztálin, s beköszöntött a kor, amelyet találóan olvadásnak neveztek el - vagyis nem valódi tavasznak, csupán két fagyhullám közötti átmeneti felengedésnek.

A desztalinizálás, amelyet a vidám kommunista, Nyikita Hruscsov kezdett el, véghezvitte történelmi tettét. A szellemet kiengedték a palackból, és hamarosan kiderült, hogy soha többé nem lehet oda visszatessékelni.

Épp az "olvadás" lett az az idõszak, amikor a SZAMIZDAT magára öltötte a tömegkultúra vonásait, különösen az új, Sztálin utáni nemzedék tagjait vonzotta, akiknek eredetileg nem volt veszélyérzetük. A félelem késõbb jelentkezett, az újabb stagnálás idején, amikor rengeteg SZAMIZDATos - írók, olvasók, külsõ megfigyelõk - ütközött bele szemtõl szembe a háromfejû szörnybe: a pártba, az államba és a KGB-be, s ettõl mindegyikük kénytelen volt megejteni saját választását, miként azt megtette az ismert emberjogi harcos, hosszú éveken át a szovjet lágerek foglya, Vlagyimir Bukovszkij, kinek "karrierje" azzal kezdõdött, hogy nemhivatalos, SZAMIZDATos költõi felolvasásokat rendezett Moszkvában a Majakovszkij-szobor tövében.

Sokszorosították a születõben lévõ emberjogi mozgalom levelezését és dokumentumait, verseket és prózát, beleértve a századelõn született hozzáférhetetlen mûveket, történeti tanulmányokat, mûvészettörténeti írásokat, nyugati szerzõk fordításait, orosz emigráns írók alkotásait. Az az író, akit a hivatalos kiadványoknak a közelébe sem engedtek, egy pillanat leforgása alatt hallatlan népszerûségre tehetett szert, mint az Joszif Brodszkij költõvel történt, még jóval azelõtt, hogy megkapta volna a Nobel-díjat.

A SZAMIZDAT lett az a szabad zóna vagy ökológiai búvóhely, ahol BÁRMELY író elrejtõzhetett, aki nem kívánta mûveit megnyomorítani a párt mágikus "vonala" által. A tehetséges és tisztességes írók hivatalos kiadványokban megjelenõ ritka publikációi lettek azok a kivételek, amelyek megerõsítették a fõszabályt: NEM ENGEDNI.

A SZAMIZDAT nem annyira technikai, mint inkább erkölcsi fogalom. Ezzel együtt, mint minden élõ struktúra, rendszerezhetõ és leírható. Kezdetben hangos és grafikus SZAMIZDAT-ra oszlott. A hangzó SZAMIZDAT magnószalagokat, késõbb kazettákat fed, amelyek dalköltõk, "bárdok" költõi fellépéseit és dalait rögzítik, õk éneküket gitárral kísérik. A "magnó forradalma" szülte Bulat Okudzsavát, Alekszandr Galicsot, Vlagyimir Viszockijt, Julij Kimet, akiknek dalait - miként a népszerû dalszöveg mondja -- "Moszkvától a távoli végvidékekig" ezerszámra terjesztették. Nem hivatalos vagy félhivatalos fellépéseiken, mondjuk egy tudományos kutatóintézet eldugott klubjában az elsõ sorban ott ültek fanatikus rajongóik: ölükben

magnetofon, és az egyik héten Moszkvában elõadott dalukat a következõ héten már hallani lehetett a Távol-Keleten.

Követõik, a SZAMIZDAT-bárdok Ahmatova, Gumiljev, Brodszkij, Cvetajeva, Zabolockij verseire költöttek dalokat, akiknek nevei akkoriban a hivatalos sajtóban nemkívánatosnak minõsültek. A "szerzõi dalok" klubjai akkoriban gyakorlatilag az ország minden nagyvárosában léteztek, számos mai sztár ott kezdte pályafutását.

A grafikai SZAMIZDAT három formában létezett: fényképen, gépírásosan és xeroxban (azoknak a sokszorosítógépnek a márkaneve alapján, amelyek a hetvenes évek elején nagy számban jelentek meg a Szovjetunió irodáiban és intézeteiben). A kéziratot vagy a könyvet filmszalagra fényképezték és kezdetleges nagyító berendezés segítségével elkészítették a SZAMIZDAT fényképes válfaját, azaz egy stósz rendezetlenül álló, vastag fényképpapírt. "Az Erika négy példányt bír" - énekelte meg Alekszandr Galics az írógépet, mint a SZAMIZDAT alapvetõ technikai eszközét, s ez a négy példány egy szemvillanás alatt tizenhattá változott, majd ezt követõen a hólabda körbejárta az országot, egyre csak nõtt, terebélyesedett. Ezeket az írógépeket a KGB munkatársai nagy elõszeretettel kobozták el házkutatások alkalmából, s ha a lakásban nála kriminálisabb bûnjelre nem bukkantak, úgy a gépet feltétlenül bevitték, hogy legalább ezzel megszorongassák a SZAMIZDATost. Az írógépeket a legritkább esetben adták vissza, tulajdonosaikat ennél jóval gyakrabban küldték számûzetésbe, táborokba, elmegyógyintézetekbe vagy emigrációba.

A xerox-gépeket csaknem a Szovjetunió végnapjaiig a legszigorúbb ellenõrzés alatt tartották, de ez egy cseppet sem zavarta azokat az egyszerû embereket, akik kiszolgálták ezt a nyugati technikát, és akiket állandóan kioktattak arról, mennyire megengedhetetlen, hogy saját egyéni elõnyeik érdekében használják a masinákat. Nem zavarta oket abban, hogy szakadatlanul áthágják ezt a tilalmat, tisztes ellenszolgáltatás fejében, amelyeket a tiltott irodalom kedvelõi vagy a SZAMIZDAT hivatásos képviselõi kínáltak fel érte. Gyarló az ember, ki keresetének kiegészítésére vágyik, ám ez a gyarlóság erõsebbnek bizonyult az egész rendszernél.

A "hivatásosok" könyveket árultak, beköttették õket, hogy szalonképes külsõt öltsenek. Személyesen láttam aranyszegélyû kötésben Nabokov, Szolzsenyicin és a nemhivatalos irodalom számos más bálványának köteteit. Gyakrabban keltek el ismerõsökön keresztül, mint a feketepiacon, ahol mindig bele lehetett botlani provokátorokba. Sok irodalmárnak volt beszállítója, aki ellátta a tiltott alkotásokkal, õk az újkeletû pre-Gutenberg korszaknak olyan "fekete könyvesei" voltak, akik jó pénzért a megrendelõt érdeklõ bármely kiadványt beszereztek.

Éppen ezért mulatságos volt hallgatnom egyes intelligens honfitársaim megnyilvánulásait, akik még a kilencvenes évek elején is váltig bizonygatták, hogy csak a peresztrojka nyitotta fel a szemüket: azokban az években csak az nem olvasott tiltott könyveket, aki vagy nagyon lusta volt, vagy nagyon óvatos. Az ilyen mûvek remek születésnapi ajándéknak számítottak, csereberélték, adták-vették õket. Gyakorlatilag MINDEN mûvelt családban, BÁRMELYIK városban, (nem csupán Moszkvában és Leningrádban) volt SZAMIZDAT, s az olyan SZAMIZDAT-bestsellerek mennyisége, mint a GULAG-szigetcsoport, vagy Venyegyikt Jerofejev Moszkva-Petuski címû mûve, az én véleményem szerint elérte a hivatalos irodalom

példányszámait.

Mivel a társadalmi tudatban fordulóponttá 1968 augusztusa vált, amikor a szovjet csapatok bevonultak Prágába, s ettõl a naptól kezdve olyan illúziókat kergetni, miszerint a szovjet népre "fényes jövõ" vár, csakis komplett hülye tudott. Vagy olyasvalaki, akinek ELÕNYÖS volt ilyen illúziókat táplálnia.

Leépült és egyre butult a hatalom, eszét vesztette a párt, elbürokratizálódtak a megtorlás szervei, megkezdõdött a tömeges emigrálás a Szovjetunióból, újabb emigráns folyóiratok jöttek létre, megszaporodtak a kapcsolatok a külföldiekkel, aktívan dolgoztak az orosz nyelven sugárzó nyugati rádióállomások, amelyeknek "Hangjai" a zavarás ellenére eljutottak hazánk legtávolabbi zugába is.

A SZAMIZDAT hathatós ajzószerre tett szert a TAMIZDAT, vagyis a külföldön oroszul megjelent könyvek révén, visszatért a Szovjetunióba a rádiók Hangjain, a megszállottak magnóra vették ezeket az adásokat, ezek szövegét legépelték, s ily módon a kör bezárult. A vámosok az államhatáron elkobozták a SZAMIZDATot meg a TAMIZDATot, úgy kutattak utánuk, mint a fegyverek vagy a kábítószer után, de mindig akadtak olyanok, akik hajlandók voltak vállalni a kockázatot, így az illegális "kulturális csere" folytatódott. Ebben az egyre izmosodó folyamatban szovjet és külföldi állampolgárok egyaránt részt vettek - köztük turisták, tudósok, újságírók, írók, színészek.

A "brezsnyevi korszak" utolsó nagy irodalmi botrányának ürügye az 1979-ben létrehozott Metropol elnevezésû almanach lett, amely a legkülönfélébb korú, ismertségû, esztétikai-etikai kötodésû szerzõk közül fogott össze 25 hivatalos és nem hivatalos személyiséget. A szerzõk és az irodalombarátok körébõl verbuválódott önkéntes segítõik manuálisan elkészítettek 12 példányt az almanachból, egy-egy ilyen példány vagy 1000 flekket számlált. Négy darab írógéppapírt ráragasztottunk egy merev mûszaki rajzlapra, és mindezt beletettük egy hatalmas kartondossziéba, amelyet márványmintás papírral vontunk be, amitõl is ez az ormótlan kiadvány lenyûgözõen ironikus és szimbolikus külsõt öltött, távolról emlékeztetett egy 90x50 centiméteres sírkõre. Az orosz irodalom földjébe ásott sír fölé emelt emléklapra.

Jellemzõ módon az almanachot, amelyet az irodalmi hivatalnokok visszakézbõl elutasítottak, már azt az egyszerû követelést is hallatlan pimaszságnak kiáltva ki, hogy rövidítés nélkül adják ki, nos, õk maguk 50 példányban tüstént lemásolták ezt a válogatást és átadták a szovjet íróknak azzal, hogy minden teketória nélkül ítéljék el. Ezt õk meg is tettek egy zajos kampány keretében, amelynek jelszava ez volt: METROPOL: A LÉLEK PORNOGRÁFIÁJA. Nem meglepõ hát, hogy az almanach széltében-hosszában körbejárt Moszkvában, kétszer is megjelent az Egyesült Államokban, lefordították angolra és franciára. Most, több mint húsz évvel a történtek után én, mint a szerkesztõk-válogatók egyike, õszinte köszönetet mondok azoknak a nagyhatalmú irodalmi hülyéknek, akik a mi szerény gyermekünknek ilyen nagyszabású reklámot csináltak.

Ám az almanach a ZGYESZIZDAT elsõ sikertelen kísérlete is lett. Mi a hazánkban HIVATALOSAN meg akartunk jelentetni valami olyasmit, amit a haza HIVATALOSAN elutasított, és ebben az értelemben az 1968-as "francia forradalom" diákjainak jelszavát

vallottuk: LEGYETEK REALISTÁK - KÖVETELJETEK LEHETETLENT.

Más lapra tartoznak azok a klasszikus SZAMIZDAT folyóiratok, amelyek sehogyan sem fértek össze a hivatalossággal - mint a Csaszi, Obvodnij kanal *, 37, Vecse, Poiszki, Nagyezsda, Mityin zsurnal. Tanúsíthatom, hogy ezek a 10-20 példányban megjelenõ, mindössze tucatnyi elõfizetõvel rendelkezõ kiadványok bármely "vastag", fõállású munkatársak garmadájával dolgozó hivatalos folyóiratnak becsületére váltak volna, mivel megjelenésük egyetlen kritériuma a minõség és a jóízlés volt, a honorárium egyedüli formája pedig az idézés a KGB-be vagy éppenséggel házkutatás a kiadók és a szerzõk lakásán. Éppen ezekben a folyóiratban jelent meg elsõ ízben sok olyan mû, amely késõbb a megújult hivatalos irodalmi folyóiratok büszkeségévé vált.

A hatalom a besúgók és az informátorok által létrehozott hálózata révén természetesen tökéletesen tisztában volt a SZAMIZDAT hatósugarával, és ismerteit arra használta fel, hogy ha valami oknál fogva kipécézett magának BÁRKIt is, akkor emiatt is üldözhesse. Különösen ádáz üldöztetés jutott a SZAMIZDAT osztályrészéül vidéken, ahol a titkosrendõrség unatkozó munkatársai saját munkájuk létjogosultságát igazolandó zajos pereket rendeztek a "fekete könyvesek" ellen, ki-kiróva a büntetések teljes tárházát az embernek a szabad szó iránti természetes vonzalmáért. Andrej Amalrik történészt azért tartóztatták le, mert valahol az Urálban rábukkantak a Megéri-e a Szovjetunió az 1984-es évet? címû SZAMIZDATos könyvére; barátomat, az ígéretes világûr-fizikus és költõ, Vlagyimir Nyesumovot megfosztották munkahelyétõl, és 24 óra leforgása alatt el kellett hagynia lakóhelyét, egy "zárt" várost, mert "birtokolta és terjesztette" a Doktor Zsivágót. Az efféle történeteknek se vége, se hossza, és én remélem, hogy egyszer majd születik egy több kötetes eposz, "A SZAMIZDAT ezeregy éjszakája" címmel.

Mi történt a SZAMIZDAT-tal, miután hazám túladott a totalitarizmuson? Az egykori SZAMIZDATosok egy része legális kiadó lett, akik kénytelenek a "banditakapitalizmus" és egy újfajta konjunktúra viszonyai között létezni, ahol a komoly irodalommal a szórakoztató és pornográf irodalom versenyez. Ám a "SZAMIZDAT népének" döntõ többsége (a tegnapi iskolások, diákok, fiatal mérnökök, bölcsészek) irodalomkedvelõk maradtak. Felcseperedve, jó néhány keserû tapasztalattal gazdagabban csupán 1991-ben vették elõ SZAMIZDAT könyveiket a rejtekhelyekrõl, és helyezték el a polcokon, tehát körülbelül abban az idõben, amikor kudarcot vallott az elsõ kommunista puccs, és az Irodalmi Múzeumban megrendezték az elsõ SZAMIZDAT-kiállítást.

SZAMIZDAT+TAMIZDAT=ZGYESZIZDAT, azaz ÖNKIADÓ+OTTKIADÓ=ITTKIADÓ, amirõl BÁRMELYIK moszkvai könyvesboltban meg lehet gyõzõdni, mert szabadon árulnak MINDEN, egykor mégoly nagyon tiltott könyvet is. Amitõl is számos honfitársamnak -- különösen a fiatalabbaknak --, az a tévképzete támadt, hogy EZ MINDIG IS ÍGY VOLT, hogy a "folyamat visszafordíthatatlan", és így tovább. Nos, MAJD MEGLÁTJUK - ahogy az orosz szólás mondja. Meglátjuk, ha megérjük. Kiderül, visszafordítható vagy visszafordíthatatlan-e ez a folyamat, és az is, nem ölti-e fel végül a gonosznak a totalitarizmustól eltérõ, ismeretlen, gnómszerû alakját.

Addig is emlékezzünk meg illõ szavakkal az irodalmi serpákról, a SZAMIZDAT-nak azokról az ismeretlen napszámosairól, akik soha nem látott csúcsokra cipelték fel törékeny vállaikon a

kultúrát. Kevés segédeszközük volt ahhoz, hogy megkönnyítsék a reájuk nehezedõ terhet. Nem azokról az írókról, költõkrõl, kiadókról beszélek, akiknek neve manapság közszájon forog, hanem az egyszerû emberekrõl, mint Tánya, a gépírólány, aki sok-sok éven át gépelt SZAMIZDATot. Beleõrült a folytonos zaklatásokba, az állandó rettegésbe, és végzett magával - az 1980-as Nyári Olimpiai Játékok idején, akkor, amikor az éjszakai Moszkva fölött az eget tompa pukkanásoktól kísérve beterítették a tûzijáték csillagszóróinak sokszínû fényei, s az egész országot ellepte a szimpatikus olimpiai Misa képe, kinek fizimiskája oly meglepõen emlékeztetett a kihunyófélben lévõ Leonyid Brezsnyev elhízott ábrázatára.

Holka László fordítása, Magyar Lettre 38. számában (2000. Õsz)
* Leningárdi utcanév.